

Lapjesgeld op Celebes

door

Dr. Alb. C. KRUYT.

In het Museum te Batavia bevindt zich een fraaie collectie zoogenaamd lapjesgeld, afkomstig van het eiland Boeton (Boetoeng). De voormalige President van de Java-bank, Mr. G. Vissering, geeft in zijn werk *Muntwezen en Circulatie-banken in Nederlandsch-Indië* van dit lapjesgeld de volgende beschrijving (bl. 273):

„Deze lapjes ter grootte van een langwerpige couverte, gewoon briefformaat, en welke dubbel gevouwen zijn, werden in verschillende kleuren voor den Sultan, de Radjah-Radjah en den Rijksbestuurder geweven, evenals voor de hoofdmantries en mantries, en werden door ieder dier personen op de passers in betaling gegeven. Deze lapjes werden later weer door de bevolking ingeleverd ter betaling van belasting, hoofdgeld en voor andere doeleinden. Het in omloop brengen daarvan was dus een soort voorrecht van muntslag voor de rijks grooten.”

Behalve Mr. Vissering heeft Dr. J. Elbert in zijn werk *Die Sunda Expedition* (I, 185—186) over het lapjesgeld bericht. Hij geeft ook den naam op, die dit op Boeton draagt, namelijk *kampua*, een woord dat ook gevonden wordt in *kampurui*, dat volgens Elbert „nicht gebundenes Kopftuch eines Königs” beteekent. ¹⁾

Deze lapjes katoen, die een waarde vertegenwoordigden als banknoten, werden volgens Elbert op bijzondere weefstoelen gemaakt. Iedere waardigheidsbekleeder liet zijn bijzonder kenteeken op de door hem uitgegeven lapjes

¹⁾ De etymologie dezer woorden is onzeker. *Kampurui* is het gewone woord voor hoofddek; het is zeer de vraag of het iets met *kampua* te maken heeft. (Red.)

aanbrengen, omtrent welke onderscheidingsteekens Elbert ons uitvoerig inlicht. De Schrijver weet ook te vertellen, hoe men er op Boeton toe gekomen zou zijn om lapjesgeld als betaalmiddel te bezigen. Dit gebruik zou volgens hem zijn ontstaan te danken hebben aan het vele opiumschuiven, palmwijnranken, het zich overgeven aan overmatig zingenot en het nietsdoen, dat op dit eiland gedaan wordt, waardoor heerscher en volk verzwakt waren en de geldmiddelen van het land uitgeput waren.

Het lapjesgeld heeft echter ook buiten Boeton een groote rol gespeeld. Ik zal een overzicht geven van hetgeen daaromtrent tot nu toe aan het licht is gekomen.

Voordat in het begin van deze eeuw het N. I. Gouvernement zich intensief met Celebes ging bemoeien, werd door de bevolking van een groot deel van Midden- en Oost-Celebes veel waarde gehecht aan weefsels, die in onze oogen niets waard zijn. Dit zijn rokjes of sarongs, die bij de Oost-toradjas *kolokompa* worden genoemd; bij de To Mori heeten ze *sawoe ngkere*; in Oost-Celebes *motombing*.

De exemplaren, die ik van dit weefsel heb gezien zijn vrijwel alle van dezelfde makelij; de grootte is verschillend. De meeste die ik zag, waren door ouderdom vergaan, en vertoonden groote gaten. Van een groot exemplaar dat in mijn bezit is, zijn de scheringdraden 80 cm lang; ze zijn gespannen over een breedte van 35 cm. Het weefgetouw waarop deze stukjes gemaakt werden, was dus wel heel klein. De witte scheringdraden worden veelal afgewisseld met in indigo gekleurde draden; in mijn exemplaar telkens 2. Het aantal witte draden tusschen 2 paren indigo is verschillend (6,10, 6,2,2,10,10,6,10,11,2,2,10,10,7,10,10,2,2,10,10,6,10, 10,2; de geregeld terugkerende cijfers 2,6,10 doen vermoeden, dat 7 een vertelling is voor 6, en 11 voor 10).

Het heele werk is in alle opzichten slordig. De draden zijn achteloos gesponnen, zoodat ze zeer ongelijk van dikte zijn, van breikatoen af tot naaigaren toe. De inslag is niet altijd op de juiste wijze ingebracht; er is niets gedaan om de draden bij elkaar te brengen, zoodat ze ver uiteen liggen, en het weefsel veel overeenkomst vertoont met dat,

waarop stoffeerders behangselpapier kleven. Over een ruimte van 17 cm van de schering is geen inslagdraad aangebracht. Wanneer deze scheringdraden in het midden werden doorgeknipt, zou het weefsel een sjaal vormen van 63 cm lengte met franjes aan elken kant van 8,5 cm.

Zulk een weefsel is voor eenig praktisch gebruik natuurlijk totaal ongeschikt. Het had bij de Oost-toradjas alleen beteekenis als een magisch werkend voorwerp. Naar het gebruik, dat men ervan maakte, droeg de *kolokompa* verschillende namen. Een ervan was *alisi ndoko* „onderlaag van de kleerenmand”. De Poso-toradjas namelijk bewaren hun bezittingen, voor het meerendeel uit katoenen goederen bestaande, in manden met deksels van de bladscheede van den sagopalm vervaardigd. Wanneer iemand een *kolokompa* rijk was, legde hij die onderin de mand. Dat weefsel „riep” katoen, zoodat men geloofde, dat de mand altijd met katoenen stoffen gevuld zou zijn.

We kunnen ons dit gebruik van de *kolokompa* verklaren, als we oude To Mori hooren verzekeren, dat dit weefsel het eerste is geweest wat hun voorvaders van katoenen stoffen hebben gezien.

Een nog voornamer rol speelde de *kolokompa* als onderdeel van den bruidschat. Hij was de *poe'oe*, het voornaamste stuk van den bruidschat, waarop al het andere dat erbij behoorde, werd gelegd. In deze functie droeg de lap den naam van *saenggo rapoe*, wat kan worden weergegeven met „waarmee de haard ten eenenmale verschoven wordt”. Met het geven van den bruidschat toch, waarvan de *kolokompa* het voornaamste stuk was, verhuisde de jongeman van den haard zijner ouders naar dien van zijn schoonouders. Tot op de komst van het Gouvernement in Midden-Celebes moest in *Poe'oe mboto*, een landstreek ten Zuiden van het Poso-meer, een *kolokompa* bij den bruidschat zijn.

Vroeger moeten er veel meer van die dingen zijn geweest, maar aangezien geen nieuwe werden aangevoerd, slonk het aanwezige aantal hoe langer hoe meer, zoodat er tenslotte slechts weinige waren overgebleven. Deze werden van

elkaar geleend, als uit een gezin een zoon moest trouwen. Als er maar zoo'n lap bij was. Wat het weefsel hierbij bedoelde te zijn, weet men niet te vertellen; alleen meende men stellig, dat het niet goed kon gaan in het huwelijk, wanneer er niet zoo'n *kolokompa* bij den bruidschat was.

Dezelfde beteekenis hadden deze lapjes in het Loewoesche. Een aardig tooneel beschrijft de reeds genoemde Mr. G. Vissering, van een ervaring, die hij in verband hiermee te Palopo opdeed. Toen hij op zijn reis door Indië tot onderzoek van den munttoestand in de verschillende deelen van den Archipel in die plaats kwam, en in een van de vergaderingen, die met de voorname lieden werden gehouden, lapjesgeld van Boeton liet zien, „was de waardige ernst van de vergadering, die met Oostersch decorum werd gevoerd, opeens verstoord; het bleek, dat vele vrouwen uit het gevolg der Vorstin van Loewoe daarop zeer gesteld waren: den Gouverneur werd letterlijk gesmeekt om één of meer van die lapjes af te staan. Toen wij vroegen welke dan de beteekenis van die lapjes was, ontstond een algemeen gegichel; blijkbaar wilde men ons daaromtrent niet volledig inlichten. Wel werd ons verteld, dat de bruidegom vóór het huwelijk een dergelijk lapje in optocht naar zijn bruid moest brengen, omdat hij daardoor in staat zou zijn het humeur zijner aanstaande vrouw gedurende het huwelijk te bezweren. Volgens mededeeling was er slechts één lapje, dat in het bezit was van een oud man, die het telkens tegen hoogen prijs verhuurde aan de bruidegoms. Hij moest het echter steeds weer terugontvangen. Wij hadden een sterk vermoeden, dat er aan dat lapje nog eene bijzondere sexueele beteekenis werd gehecht, maar men weigerde ons verdere inlichtingen te geven. Een en ander werd ons later te Boeton bevestigd, dat het bezit van een dergelijk lapje aan den houder algeheele macht over iedere vrouw ter plaatse zou verschaffen, doch dat die lapjes op Boeton nu niet meer bestaan.”

Een sexueele beteekenis, die de heer Vissering vermoedt, dat dit gebruik heeft, heeft het niet.

Wij mogen dus aannemen, dat in vroegeren tijd, toen deze geldlapjes nog werden aangevoerd, bij den bruidschat

steeds een aantal *kolokompa* is geweest. Toen er niet genoeg meer waren, werden ze vervangen door lapjes gewoon katoen, die verkregen werden door een grooteren lap in kleine stukken te scheuren. Dit is dan de oorsprong van het gebruik dat wij tot op heden bij de Oost-toradjas aantreffen om aan den bruidschat een aantal lapjes katoen toe te voegen van een paar span in 't vierkant, een gebruik waarover ik mij aanvankelijk verbaasd heb, en waarvan men mij nooit eenige verklaring heeft kunnen geven (*De Bare'e sprekende Toradjas*, II, 24).

Wij hebben hier dus de *kolokompa* als betaalmiddel in 't verleden. Zijn magische beteekenis ontleent hij alleen aan zijn ouderdom en zijn zeldzaamheid. Vandaar, dat de prijs van zoo'n lapje in Midden-Celebes een buffel bedroeg. Maar ook daarvoor stond iemand zijn eigendom niet af, want de zegen, dien hij meende, dat er van uitging, was hem nog veel meer waard.

De beteekenis van de *kolokompa* als relikie der vaderen komt ook sterk uit in Mori. Hier wordt het lapje *sawoe ngkere* genoemd. Dat het vroeger als betaalmiddel heeft gediend valt op gelijke wijze af te leiden, als bij den bruidschat der Bare'e sprekers is geschied. Ik schreef daarover in het verslag van de reis, die ik in 1899 met Dr. Adriani naar Mori maakte het volgende: „Al voortpratende vertelde Maroendoe (de toenmalige vorst van Mori) ons, dat een oude inzetting van de vorsten van Petasia is, dat bij beboetingen iedere karbouw vervangen wordt door een stuk katoen van een armslengte en een span breedte. Wij beboeten elkaar gaarne, zei hij, en dat doen we dan met 100 buffels tegelijk; maar als het op betalen aankomt, wordt iedere buffel vervangen door een lapje katoen. Iemand, die deze onze adat niet kent, loopt erin. Zoo herinner ik mij een Tolage hoofd, dat een kabosenja van Pada (een landstreek behoorende tot het Morische rijk) kwam beboeten wegens een geval van overspel, hetwelk in zijn negerij had plaats gehad. Na veel praten werd de boete bepaald op 25 karbouwen, maar het Pada-hoofd vroeg, of hij mocht betalen met „karbouwen van Petasia”. Het Lage hoofd, niet wetende wat dit

beteekende, stemde toe, in de overtuiging dat karbouwen karbouwen zijn. Maar hij keek vreemd op, toen hij 25 lapjes katoen kreeg; aanvankelijk wilde hij hierin niet berusten, maar toen het Pada-hoofd hem naar mij verwees, liet hij de zaak erbij." (Dr. N. Adriani en Alb. C. Kruyt, *Van Posso naar Mori*, Mededeelingen Ned. Zend. Gen. dl. 44, 1900, bl. 181 - 182).

Later is ons gebleken, dat in deze woorden van den Morischen vorst een goed deel grootspraak school, en dat bij elke boete ook dingen van wezenlijke waarde worden gegeven. Maar in elk geval waren bij de boete vele van deze waardelooze lapjes katoen. Zonder twijfel hebben we hierin de oude geldlapjes te zien, en het is best mogelijk, dat toen deze nog een reële waarde vertegenwoordigden, de boete alleen daarmee voldaan werd. Vandaar de hoge aantallen bij de boeten. Dit kunnen we opmaken uit een gewoonte, die tot op de komst van het Gouvernement in Mori bestond: Wanneer iemand een hoge boete had opgelopen, en hij was in staat hem, die de boete had opgelegd, een *sawoe ngkere* te geven, was daarmee zijn schuld afgedaan. Een oud man te Tinompo, Mbatono geheeten, vertelde mij, dat hij het had bijgewoond, dat een lid van het *bonto*-geslacht beboet werd voor vrouwenroof. Vijf buffels moest hij betalen. De schuldlige gaf den beleedigde een *sawoe ngkere*, en hiermee stelde deze zich tevreden.

Er waren bij de komst van het Gouvernement in Midden-Celebes nog maar weinig van deze lapjes in Mori. Alleen eenige aanzienlijken hadden er nog van, en deze werden zuinig bewaard. Wanneer er van ouderdom een draad afviel moest deze er aan worden vastgeknoopt. Dat deze lapjes katoenen goederen zouden „roepen”, zooals we van de Posotoradjas hebben gehoord, weet men in Mori niet. Men bewaarde ze als „teeken van waardigheid”, want het waren alleen leden van de *mokole*-, *bonto*- en *karoea*-geslachten, dus de adel, die ze in bezit mochten hebben.

Overigens deed zoo'n lapje alleen dienst in zijn hoedanigheid van relikie, als verbindingsschakel met de voorouders. Wanneer iemand uit een der bovengenoemde geslachten

overleden was, werd een bord met rijst naast het lijk gezet, en dit werd overdekt met een *sawoe ngkere*. Wanneer het lijkmaal was afgelopen, werd het bord weggenomen, en de lap opgeborgen.

Verder deed de *sawoe ngkere* dienst bij het *mowoerake*. Dit was een offerfeest, dat bij de Poso-toradjas *mompaka-woerake* of *mompambilangka* wordt genoemd. Hierop werden meisjes in aanraking gebracht met de geesten, en dezen waren waarschijnlijk niet anders dan voorouders. De meisjes werden daartoe opgesloten in een kamertje, de *langka* „rust-bank”, een imitatie van het geestenverblijf. In dat kamertje werd een koperen schaal met sirih-pinang voor de geesten neergezet, en deze moest met een *sawoe ngkere* toegedekt zijn.

Tenslotte deed de lap in Mori nog dienst bij het jaarlijkse smeedfeest in de smidse, dat ten doel had de dorpeelingen te versterken met de kracht van het ijzer. Het varken dat bij deze gelegenheid geofferd werd, moest gedood worden met een hakmes om welks handvat een *sawoe ngkere* was gewonden. Zoo valt ook in Mori nog na te gaan, hoe het geldlapje zich van betaalmiddel tot relikie ontwikkelde.

Er is een landstreek op het oostelijk schiereiland van Celebes, waar het hier besproken lapje zich tot op de komst van het Gouvernement als betaalmiddel heeft gehandhaafd, maar dan ook alleen om boeten daarmee te voldoen, bij betalingen dus in verband met de adat. Als men een of ander van iemand kocht, werden die lapjes niet aangenomen, tenzij men ze juist noodig had om een boete te betalen, of men wenschte ze in voorraad te hebben. De streek, die ik bedoel, is het land der To Loinang. Hier heet het geldlapje *motombing*.

Zooals gezegd is, werden de lapjes gegeven tot betaling van opgelegde boeten. In de eerste plaats bij diefstal. Voorop werd gesteld, dat de dief het gestolene teruggaf, en dan als boete eenige *motombing*; bij diefstallen van geringe waarde 2 lapjes, bij dingen van meer waarde, 4 lapjes; voor het binnenklimmen in een rijstschuur werden 8 lapjes geëischt; voor belediging van een Hoofd, 8 lapjes, enz.

Het adat-karakter van de *motombing* bij de To Loinang kwam ook uit bij huwelijkszaken. Wanneer een jongmensch het oog had geslagen op een meisje, en hij de toestemming van haar en haar ouders had gekregen, was het eerste wat hij hun gaf een *motombing*. Dan mocht geen ander een poging doen om het meisje voor zich te winnen. En als het officieele verlovingsgeschenk werd overgebracht, moest er weer zoo'n lapje bij zijn. Werd de bruijom op den huwelijksdag naar het huis zijner a.s. schoonouders gebracht, dan werd hem de toegang tot de bruid versperd, en hij werd alleen doorgelaten na het betalen van eenige *motombing*. Aan aanzienlijke gasten werd een koperen sirihdoos met pinangnoten aangeboden. Die persoon haalde er de noten uit, legde een *motombing* daarvoor in de plaats, en gaf zóó de doos terug.

Van de To Loinang weten wij ook hoe zij, die zelf de weefkunst niet verstonden, aan hun geldlapjes kwamen. Deze lieden erkenden als hun heer den *sengadji* van Kintom, een vasal van den Sultan van Banggai. Dezen heer ging men op bepaalde tijden zijn opwachting maken. Men bracht dan geschenken voor hem mee, en als tegengeschenk ontving het gezantschap een aantal *motombing*. Op deze wijze werd de voorraad van dit adatbetaalmiddel steeds aangevuld.

Vermoedelijk verkocht het landschapshoofd, de *daka'njo*, de *motombing* aan zijn onderdanen. De prijs voor zoo'n lapje was gesteld op 10 *soepa* gepelde rijst. Zoo'n *soepa* (Mal. *tjoepak*, de naam wijst op vreemden invloed) was een bamboe koker van bepaalden omvang en lengte. Toen in later tijd stukken zeer inferieur ongebleekt katoen (*balasoe*) door den ontluikenden handel werden ingevoerd, stukken die voor 1 rijksdaalder golden, schijnt de prijs der *motombing* zeer gedaald te zijn; men kon toen althans 15 *motombing* voor één stuk *balasoe* krijgen (verg. voor een en ander mijn opstel *De To Loinang van den Oostarm van Celebes*, Bijdragen Kon. Inst. 86, 1930, bl. 358, 362, 449, 453).

Gaan we nog verder naar 't Oosten, dan vinden wij bij de Mian Balantak de *motombing* weer. Maar hier mist het

lapje geheel het karakter van betaalmiddel. Ook hier waren deze lapjes afkomstig uit dezelfde streek, waar de To Loinang ze vandaan kregen, namelijk Loewoek, nog geen 20 km verwijderd van het bovengenoemde Kintom. Maar de Mian Balantak kregen ze niet van hun heer, want die woonde niet in Loewoek; zij kwamen meer rechtstreeks met het vorstenhuis te Banggai in aanraking. De Mian Balantak kochten de *motombing* te Loewoek voor denzelfden prijs als die, waarvoor de To Loinang ze onder elkaar verhandelden, namelijk 10 maten (*oesoki*) gepelde rijst.

Ook de Mian Balantak waren gewend een *motombing* bij den bruidschat te doen; maar overigens deed hij alleen dienst als representant van den mensch. Men gelooft, dat ieder mensch een *palolo* „volggeest” heeft. Het is voor ons doel alleen noodig te weten, dat men zich deze *palolo* zeer nauw verbonden met den eigenaar voorstelt, zoo iets als zijn onstoffelijk „ik”. De vasthouder of representant nu van deze *palolo* is een *motombing*. Deze moet daarom altijd goed weggesloten bewaard worden. Als iemand op reis gaat, neemt hij zijn *motombing* niet mee, maar legt hem op een van de offerborden, waarop men gewend is sirih-pinang voor dit onstoffelijk ik neer te leggen; bovenop den lap wordt een koperen sirihdoos met kauw-ingrediënten geplaatst, en zoo blijft alles staan, totdat de eigenaar weer teruggekeerd is.

In sommige deelen van dit land wordt het gelaat van een doode met zijn *motombing* afgewreven; de lap wordt daarna als de representant van den overledene opgehangen bij de kleeren en het katoen, dat in het sterfhuis uitgestald ligt, en waarvan ondersteld wordt, dat de doode dit meeneemt naar het zielenland. Tenslotte wordt de *motombing* van den heengegane weer zorgvuldig opgeborgen. Toch is het niet erg als zoo'n lapje verbrandt; is het er een van een nog levend mensch, dan schaft hij zich een nieuw aan.

De *motombing* speelt ook een rol bij het *mansambongi*, een plechtigheid, die verricht wordt als men op de jacht gaat. De jager gaat dan met een bord de wildernis in: daar zet hij het bord op den grond, legt er een bamboelatje

op, waaraan aan het eene einde een gelaat en profil is ingesneden, *ata*, dat in de meeste talen van Noord-Celebes „slaaf” beteekent, geheeten, en dekt dit toe met zijn *motombing*. Dan roept hij de boschgeesten aan, en verzoekt hun veel wild te geven, waarbij hij den geesten het lapje als „kleeding” aanbiedt. Wij weten van den zoogenaamden „lapjesboom”, dat met die „kleeding” de offeraar zichzelf aanbiedt. Ook hieruit blijkt dus, hoezeer men in de *motombing* de representant van zichzelf ziet. Na de aanroeping wordt het bamboelatje begraven en de *motombing* neemt de eigenaar mee naar huis.

Uit de bijeengebrachte gegevens zijn enkele gevolgtrekkingen te maken. Het lapjesgeld werd uitgegeven door vorsten, die van vreemde afkomst zijn, en oorspronkelijk van Java zijn gekomen. Het is zeer wel mogelijk, ja waarschijnlijk, dat ook bij de hoven van Goa, Bone en Loewoe (en andere rijkjes) dit betaalmiddel in gebruik is geweest. Op Zuid-Celebes is het dan sedert eeuwen in onbruik geraakt door den handel, die zich daar ontwikkelde, waardoor dit ruilmiddel alle waarde verloor. Alleen op Boeton kon het langer standhouden, omdat dit rijkje een afgesloten geheel vormde, met een eigen economische huishouding, die weinig door het wereldverkeer, waarin het niet was opgenomen, beïnvloed werd.

Door de hoven werd het lapjesgeld ook bekend bij de stammen, die aan deze vorsten onderworpen waren. De Poso-streek en Mori moeten dit betaalmiddel uit Loewoe hebben ontvangen, en wel ieder langs een anderen weg, zooals de invloed van Loewoe op deze beide landen een verschillenden weg genomen heeft. Hierdoor dragen de lapjes in beide landen een eigen naam. Voor volken zooals de Toradjas en de Moriërs tot voor korten tijd waren, speelde de magische kant der dingen een grooter rol dan de praktische. Deze lapjes waren afkomstig van den heer des lands, de afstammeling van den uit den hemel neergedaalde (*manoeroeng*), en met deze lapjes werd de zegen, die van deze goddelijke personen uitging, onder de gewone stervelingen

verspreid. In Loewoe, dat van de Boegineesche staten het langst in afzondering heeft verkeerd, is de herinnering aan het gebruik van deze lapjes bewaard gebleven. Dat men het daar *belandja Boetoeng* „Boetonsch geld” noemt, behoeft niet opgevat te worden als een aanwijzing, dat Loewoe deze gewoonte van Boeton zou hebben leeren kennen. Volgens twee oud-leden van den Hadat, met wie ik in 1920 te Palopo sprak, bracht Boeton in den ouden tijd belasting (hommage) aan Palopo. Een deel daarvan bestond in lapjesgeld. Hiermee zal Boeton nog zijn voortgegaan, nadat in Loewoe het gebruik van lapjesgeld opgehouden had te bestaan. Als men in Loewoe deze gewoonte alleen door Boeton kende, zou niet te verklaren zijn de taaie kracht, waarmee het lapjesgeld zich als relikie, als magisch bestanddeel van den bruidschat, heeft gehandhaafd.

Op Oost-Celebes heeft men het gebruik van lapjesgeld via Boeton en Banggai leeren kennen, waar evenals op Boeton niet alleen de vorst ze liet aanmaken maar ook de aan hem ondergeschikte hoofden dit deden. Toen Banggai zelf er al mee was opgehouden, zetten de sengadjis van Kintom en Loewoek dit voor hen veel voordeel opleverende gebruik voort. Maar in Balantak, dat door zijn rechtstreeksch verkeer met Banggai de onwaarde der lapjes had leeren kennen, hadden ze alleen hun magische beteekenis behouden.

In Loinang bleef door de afgesloten samenleving en het uitsluitend verkeer met Kintom de praktische waarde der lapjes in adataangelegenheden voortbestaan.

Misschien kan ook tot vermeerdering van de magische beteekenis der geldlapjes bij de bergvolken hebben bijgedragen de omstandigheid, dat ze van katoen, en gewezen waren. Nergens bij de vier genoemde volken van Midden- en Oost-Celebes heeft het weven ingang gevonden. Het heeft heel lang geduurd, eer men katoen als kleedingstof is gaan gebruiken. Toen ik in 1892 in Poso kwam, was in deze streek het gebruik van foeja als kleedingstof nog overwegend, ofschoon katoen in dien tijd reeds met scheepsladingen werd ingevoerd, en door de Toradjas tegen boschprodukten werd ingeruild. Terwijl katoen nog weinig voor

kleeding werd aangewend, werd het voor godsdienstige en magische doeleinden soms verspild. Zoo gingen tientallen blokken katoen mee in 't graf. Men verzamelde katoen als geldbelegging, die geen rente opbracht. Dit kwam vooral duidelijk uit bij den invoer van blokken zeer inferieur ongebleekt katoen, dat overal in Midden-Celebes den naam draagt van *balasoe* of *balatjoe*. Dit katoen was nergens voor te gebruiken; men kon er alleen ondeugdelijke muskietengordijnen en zeilen van maken, die een kort bestaan hadden. Maar voor 't eerste gebruikten de menschen liever lappen foeja, omdat het *balatjoe* doorschijnend is; en aan zeilen deed men niet. Er waren rijken, die honderden blokken *balatjoe* in hun rijtschuren bewaarden, met geen ander doel, dan dat waarmee de To Loinang hun geldlapjes opzamen. Er werden alleen boeten mee betaald. Alle andere goederen werden getaxeerd in blokken *balatjoe*. En de waarde van een blok *balatjoe*, die een rijksdaalder heette te zijn, was naar verhouding niet zooveel hooger dan die der geldlapjes bij de To Loinang, doordat door den handel in boschprodukten, die na de onderdrukking van de zeerooverij op deze landen ontstond (dus na 1870), de welvaart snel toenam.

Geldstukken hadden in dien tijd weinig waarde, omdat men geen geldhuishouding kende; alleen koperen munten werden gewaardeerd, omdat men ze kon versmelten tot armbanden, enkelringen, en allerlei gebruiksvoorwerpen. De waarde van katoen kende men, al werd het nog weinig gebruikt, en daardoor kon dit tot betaalmiddel worden.

Vóórdat de nieuwere handel katoen in 't land bracht, had men de katoenen stoffen al, die door de Compagnie werden ingevoerd. Ook deze zoogenaamde *bana* werden bijna uitsluitend voor magische doeleinden gebruikt, bij offerfeesten, bij den bruidschat van aanzienlijke personen en bij begrafenissen. De waarde van al dit katoen werd dus overgebracht in de niet-materieele sfeer, en op deze wijze kunnen we nog navoelen hoe geldlapjes, die voor ons uit praktisch oogpunt geheel waardeloos zijn, voor de bewoners van Celebes in vroeger dagen een wezenlijke betekenis hadden.